

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

4-son (6-jild)

2026

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 4 (6) – 2026

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2026

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdulkaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Sulaymanova Dildora Nazarovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Махмудова Нигора Баротовна</i> ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР ПЕНИТЕНЦИРНОГО ДЕЛА В КОЛОНИАЛЬНОМ ТУРКЕСТАНСКОМ КРАЕ, ПО ОТЧЁТАМ РЕВИЗИИ СЕНАТОРА К.К.ПАЛЕНА	10-15
<i>Esonov Ziyodbek Yuldashevich</i> RISHTON KULOLCHILIK MAKTABI VA UNING LOKAL XUSUSIYATLARI ETNOGRAFIK TAHLILI	16-20
<i>Абдиев Рузикул Буронович</i> ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СОХРАНЕНИЯ АРХИТЕКТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	21-27
<i>Абдужаббаров Шерзод</i> ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, ФУНКЦИИ И ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СУЩЕСТВОВАНИЯ И РАБОТЫ СОВЕТА ТУРКЕСТАНСКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРА	28-33
<i>Boymurodov Shuxrat Toshkentovich</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA O'RTA MAXSUS TA'LIM, SOHASIDA MA'NAVIY YANGILANISH	34-38
<i>Жураева Нафиса Олимовна</i> ТОПОГРАФИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ КУЛЬТОВЫХ СООРУЖЕНИЯХ НА ФОРМИРОВАНИЕ ГУЗАРОВ ГОРОДА БУХАРЫ	39-45
<i>Safarov Akmal</i> SUV XO'JALIGI SOHASI UCHUN MALAKALI KADRLAR TAYYORLASHNING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	46-52
<i>Tursunova Mahliyo Sarvar qizi</i> XORIJIIY INVESTITSIYALAR ISHTIROKIDAGI KORXONALAR FAOLIYATINING HUDUDIIY IJTIMOIIY-IQTISODIIY HAYOTGA TA'SIRI (JIZZAX VILOYATI MISOLIDA, 1991- 2026 -YILLAR).....	53-57
<i>Mardiyeva Guzal Karimovna</i> SAMARQAND VILOYATIDA SOVET DAVRINING DASTLABKI YILLARIDA XOTIN-QIZLARINING OLIY TA'LIMG A KIRISH IMKONIYATLARI VA CHEKLOVLAR	58-62
<i>Kenjayev Elyor Sattorovich</i> YANGI O'ZBEKISTONNI BARPO ETISHDA STRATEGIK ISLOHOTLAR: TARAQQIYOT VA MA'NAVIY YUKSALISH UYG'UNLIGI	63-70
<i>Polvonov Kozimbek Naimovich, Polvonov Anvar Naimovich</i> QASHQADARYODAGI YETAKCHI O'QUV DARGOHLARIDAN BIRI	71-79
<i>Mo'minova Gavxar Esanovna</i> O'ZBEKISTON SAVDO TARIXINI O'RGANISHDA DAVLAT ARXIVLARI HUJJATLARINING O'RNI	80-85
<i>Norboyev Sarvar Qahramon o'g'li</i> O'ZBEKISTON TARIXIIY SHAHARLARINING XALQARO MIQYOSDA TAN OLINISHI	86-90

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Tillabaeva Umida Makhsumovna, Talipova Nigora Tulkunovna</i> DIGITALIZATION AND EMPLOYABILITY: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF RESEARCH TRENDS (2018–2025)	91-100
<i>Xudoyorov Lochinbek Bahromovich</i> O'ZBEKISTON SERVIS SOHASIDA XIZMATLAR SIFATI KO'RSATKICHLARINING DINAMIK TAHLILI	101-107
<i>Toxirov Akbarxon Toirxon o'g'li</i> INNOVATSION MARKETING INDEKSI ASOSIDA KORXONALARNING IQTISODIY XAVFSIZLIGI VA RAQOBATBARDOSHLIGINI BAHOLASH METODOLOGIYASI	108-113
<i>Ismoilov Bekzod Muxidinovich</i> GLOBALLASHUV SHAROITIDA TURIZM SOHASINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI	114-118
<i>Sadullayev Rasulbek Palvanbayevich</i> O'ZBEKISTONDA EKOLOGIK MUAMMOLARNING IJTIMOIIY-IQTISODIY OQIBATLARI KELIB CHIQISHI	119-135
<i>Nishonova Shaxnozaxon</i> ZAMONAVIY IQTISODIY TIZIM SHAROITIDA LOYIHALARNI BOSHQARISH YONDASHUVLARI	136-140
<i>Fayziyeva Aziza Azamat qizi</i> SURXONDARYO VILOYATIDA KICHIK TADBIRKORLIK FAOLIYATINING BANDLIK KO'RSATKICHLARIGA TA'SIRI: ARIMA MODEL ASOSIDA PROGNOZ VA TAHLIL	141-154

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Ismoilov Maxamadixon Isroilovich</i> IQTISODIY RATSIONALIZM: TUSHUNCHA, EVOLYUTSIYA VA NAZARIY CHEGARALAR.....	155-165
<i>Beshimov Xamidjon Sayidovich</i> O'ZBEKISTONDA KASABA UYUSHMALARINING IJTIMOIIY ADOLATNI TA'MINLASHDAGI AHAMIYATI	166-175
<i>Obidov Asliddin Shavkatovich</i> SAID AD-DIN AL-FARG'ONIY TA'LIMOTIDA ONTOLOGIK VA GNOSEOLOGIK ASOSLAR	176-181
<i>Abduraxmov Xasan Ibroximovich</i> KOGNITIV-AXBOROT MUHITINING SUN'IY INTELLEKT SHAROITIDA YOSHLAR IJODKORLIGI VA TASHABBUSKORLIGIGA TA'SIRI.....	182-188
<i>Xolova Umida Umedovna</i> "O'RTA ASRLAR FALSAFIY TAFAKKURIDA MA'RIFAT KONSEPSIYASINING TARIXIY-FALSAFIY EVOLYUTSIYASI: TEOLOGIK VA MA'RIFIY BOSQICHLAR TAHLILI"	189-192
<i>Rajabova Rohila Zakirovna</i> AHMAD DONISH'S PHILOSOPHICAL VIEWS IN HIS WORK "NAVODIR UL-VAKOE"	193-197
<i>Kabulov Jahongir Bakhodirovich</i> SEPARATIZMNING ASIMMETRIK XUSUSIYATI.....	198-202
<i>Eshkuvvatov Jaloliddin</i> MADANIYATLARARO MULOQOTDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLAR SINTEZI..	203-210

Jomuradov Ikrom Ilxom o'g'li
IMMANUIL KANT VA ZAMONAVIY FALSAFADA NOUMENAL ERKINLIK MUAMMOSI:
FENOMENAL DETERMINIZM BILAN BOG'LIQ ANTINOMIK ZIDDIYATNING DOLZARB
TALQINLARI..... 211-215

Rustamova Madina
OMMAVIY MANIPULYATSIIYANING DESTRUKTIV XUSUSIYATI:
TAHDIDLAR VA OQIBATLAR..... 216-220

Yodgorov Alisher Nurmuhammadovich
AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA IJTIMOIIY MUNOSABATLARNING
TRANSFORMATSIIYASI..... 221-225

10.00.00 - FILOLOGIYA FANLARI

Isanova Feruza Tulqinovna
O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA XALQARO HUQUQ TERMINOLOGIIYASINING
GIBRID TABIATI: SHAKLLANISH MANBALARI, STRUKTUR-SEMANTIK
XUSUSIYATLARI VA FUNKSIONAL TAHLILI 226-232

Rahmatov Laziz, Baxronova Dilrabo
ABYA YALA (LOTIN AMERIKASI) DAVLATLARI NOMLARINING
LINGVOPOLITIK DISKURSI: ETIMOLOGIK VA GEOSIIYOSIIY TAHLIL 233-241

Quvvatova Shaxlo Choriyevna
XOLID HUSAYNIYNING "MING QUYOSH SHU'LASI" ASARI TAHLILI..... 242-246

Elmuratova Zamira Xodjamuratovna
NAQLLAR VA MAQOLLARNING FOLKLOR JANRIDAGI ROLI..... 247-251

12.00.00 - YURIDIK FANLAR

Shayzakov Shodiyor Ibragimovich
QONUNIIY KUCHGA KIRMAGAN SUD HUJJATLARI USTIDAN APELLIYATSIYA
TARTIBIDA SHIKOYAT QILISHNING PROTSESSUAL-HUQUQIIY ASOSLARI..... 252-261

Umarova Xolisxon Nomoz qizi
O'ZBEKISTONDA RAQOBATGA QARSHI KELISHUVLAR HAQIDA XABAR BERGANLIK
UCHUN JAVOGBARLIKDAN OZOD QILISH VA JARIMALARNI KAMAYTIRISH TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI..... 262-269

Аминова Наргиза
OT SEKYAPPIZMA K POSTSEKYAPPIPHOCTII:
MOДЕЛИ BЗАИМОДЕЙСТBИЯ PЕЛИГИOЗНОГО И СВЕТСКОГО
B COBPEMЕHHOM OБЩЕСТBЕ 270-277

Amirov Agzamxon Aktamovich
QURILISHDA ULUSHLI ISHTIROK ETISH TUSHUNCHASINING TAHLILI..... 278-283

Mamatmurodov Farrux Farxod o'g'li
SUKUKNING NAZARIY POYDEVORI HAMDA TARIXIIY RIVOJLANISH BOSQIHLARI:
ZAMONAVIY KAPITAL BOZORIDAGI O'RNI..... 284-294

Kabilov Sardor Asrolovich
JINOIIY JAVOGBARLIKDAN OZOD QILISH TURLARI VA UNING HUQUQIIY ASOSLARI 295-300

<i>Nosirov Bekzod O'ktam o'g'li</i> ETIL SPIRTI, ALKOGOL VA TAMAKI MAHSULOTLARINI VOJXONA CHEGARASIDAN NOQONUNIY OLIB O'TISH	301-304
<i>Sabirova Kuvanchay Babamuratovna</i> ГЕНДЕРНОЕ НАСИЛИЕ, УСИЛЕННОЕ ИСКУССТВЕННЫМ ИНТЕЛЛЕКТОМ: ВЫЗОВЫ МЕЖДУНАРОДНОМУ ГУМАНИТАРНОМУ ПРАВУ И ПРОБЕЛЫ В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ	305-310
<i>Urinboyeva Muxlisa Ma'rufovna</i> MEDIATSIYA INSTITUTIDA SUN'IY INTELEKT IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH MASALALARI	311-318
<i>Majidov Islomjon Dilshod o'g'li</i> YAQIN QARINDOSHLAR BILAN BOG'LIQ HOLATLARDA TRANSPORT VOSITALARI HARAKATI YOKI ULARDAN FOYDALANISH XAVFSIZLIGI QOIDALARINI BUZISH JINOYATLARINI KVALIFIKATSIYA QILISHDA INSONPARVARLIK PRINSIPINI QO'LLASH MASALALARI	319-325
<i>Habibullayev Muhammadrajab Obidjon o'g'li</i> HUQUQ VA IMKONIYATLAR MUVOZANATI: O'ZBEKISTONDA GENDER ADOLAT SARI YO'L.....	326-331
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Qurbonova Dilafroz Toshturdiyevna</i> TEMURIY MALIKALAR MA'NAVIY MEROSINING TARIXIY, ILMIY-ADABIY MANBALARDAGI TALQININI TALABA-QIZLARGA O'RGATISH	332-337
<i>Tursunaliyev Shaxzod Sherali o'g'li</i> SUMMATIVE ASSESSMENT AS A CONTEXT FOR DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL THINKING COMPETENCE: THE PROBLEM DIMENSION	338-344
<i>Abdullayeva Surayyo Ashrafxonovna</i> AUTISTIK SPEKTR BUZILISHLARIGA EGA BOLALAR TA'LIMI VA TARBIYASINING TARIXIY SHAKLLANISHI HAMDA IJTIMOY ASOSLARI	345-354
<i>G'affarova Dilfuza Shavkat qizi</i> TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI.....	355-360
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> THE IMPACT OF VOLITIONAL QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS ON THE DEVELOPMENT OF BEHAVIORAL RESPONSES ENSURING EFFECTIVE SPORTS PERFORMANCE.....	361-367

12.00.00 – YURIDIK FANLAR – LAW

Received: 16 March 2026
Accepted: 01 April 2026
Published: 15 April 2026

Article / Original Paper

PROCEDURAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF APPEALING COURT DECISIONS THAT HAVE NOT ENTERED INTO LEGAL FORCE

Shayzakov Shodiyor Ibragimovich,
Head of Center at the Law
Enforcement Academy, PhD in Law,
Associate Professor, Independent Researcher

Abstract. This article analyzes the procedural and legal foundations for appealing judicial acts that have not entered into legal force in the appellate procedure. The article reveals the essence and content of the institution of appeal, its place and significance in civil proceedings, as well as the specific features of full and incomplete appeal. In addition, it examines in detail the range of subjects entitled to file an appeal complaint or prosecutorial protest, the procedure and time limits for filing a complaint, the grounds for restoring a missed deadline, the requirements imposed on the form and content of the complaint, the attached documents, the powers of a representative, the prosecutor's protest, the state duty, as well as issues related to filing in electronic form. The author evaluates the institution of appeal as an important procedural guarantee for eliminating factual and legal errors that may be committed by the court of first instance, ensuring a lawful and well-grounded judicial act, and effectively protecting the rights and legitimate interests of persons.

Keywords: appeal, appeal complaint, appellate protest, court of first instance, judicial act not entered into legal force, civil procedure, procedural foundations, time limit for filing a complaint, restoration of a missed deadline, procedural requirements, prosecutor's protest, representative's authority, state duty, electronic document, legality of a judicial act.

QONUNIY KUCHGA KIRMAGAN SUD HUJJATLARI USTIDAN APELLYATSIYA TARTIBIDA SHIKOYAT QILISHNING PROTSESSUAL-HUQUQIY ASOSLARI

Shayzakov Shodiyor Ibragimovich
Huquqni muhofaza qilish akademiyasi
markaz boshlig'i, yu.f.f.d.(PhD), dotsent,
mustaqil izlanuvchi
E-mail: sh.shayzakov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada qonuniy kuchga kirmagan sud hujjatlari ustidan apellyatsiya tartibida shikoyat qilishning protsessual-huquqiy asoslari tahlil qilingan. Maqolada apellyatsiya institutining mazmun-mohiyati, uning fuqarolik protsessidagi o'рни va ahamiyati, to'liq hamda to'liq bo'lmagan apellyatsiya turlarining o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, apellyatsiya shikoyati yoki protestini berish huquqiga ega subyektlar, shikoyat berish tartibi, muddatlari, muddatni tiklash asoslari, shikoyatning shakli va mazmuniga qo'yilgan talablar, ilovalar, vakil vakolati, prokuror protesti, davlat boji hamda elektron shaklda murojaat qilish masalalari batafsil ko'rib chiqilgan. Muallif apellyatsiya institutini birinchi instansiya sudi tomonidan yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan faktik va huquqiy xatolarni bartaraf etish, qonuniy va asosli sud hujjatini ta'minlash hamda shaxslarning huquq va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilishning muhim protsessual kafolati sifatida baholaydi.

Kalit so'zlar: apellyatsiya, apellyatsiya shikoyati, apellyatsiya protesti, birinchi instansiya sudi, qonuniy kuchga kirmagan sud hujjati, fuqarolik protsessi, protsessual asoslar, shikoyat berish muddati, muddatni tiklash, protsessual talablar, prokuror protesti, vakil vakolati, davlat boji, elektron hujjat, sud hujjati qonuniyligi.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V6I4Y2026N36>

Kirish. Fuqarolik sud ishlarini yuritishda sud hujjatlarining qonuniyligi, asosiligi va adolatligini ta'minlash huquqiy davlatning muhim belgilaridan biri hisoblanadi. Sud tomonidan qabul qilingan har qanday hal qiluv qarori, ajrim yoki qaror faqatgina moddiy va protsessual huquq normalariga muvofiq bo'lgan taqdirdagina shaxs huquq va erkinliklarining samarali himoyasini ta'minlay oladi. Biroq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, birinchi instansiya sudi tomonidan ish holatlarini to'liq aniqlamaslik, dalillarga noto'g'ri baho berish yoki huquq normalarini qo'llashda xatolarga yo'l qo'yilishi mumkin. Bunday vaziyatlarda apellyatsiya instituti qonuniylik va adolatni tiklashning muhim protsessual vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Apellyatsiya tartibida qayta ko'rishning o'ziga xos jihati shundan iboratki, u sud hujjatini oddiy formal tekshirish bilan cheklanib qolmay, balki ishni mohiyati bo'yicha takroran ko'rib chiqish imkonini ham beradi. Shu bois apellyatsiya birinchi instansiya sudida yo'l qo'yilgan faktik va huquqiy xatolarni bartaraf etish, ish bo'yicha qonuniy va asosli yakuniy xulosaga kelish hamda manfaatdor shaxslarning buzilgan yoki nizolashilayotgan huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda alohida ahamiyat kasb etadi. Apellyatsiya bosqichi fuqarolik protsessining mustaqil bosqichi sifatida birinchi instansiyada ko'rilgan ishning natijalarini qayta baholash orqali sudlov sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Apellyatsiyaning eng asosiy jihati — bu sud qarorini tekshirish jarayonida ishning mohiyati bo'yicha ikkinchi bor, ya'ni takroran ko'rib chiqilishidir.

“Ishlarni ikki marta ko'rib chiqishga yo'l qo'yish zarurati shu bilan izohlanadiki, sudyalarning ishlarni hal etishda ixtiyoriy yoki beixtiyor xatolarga yo'l qo'yishlari mumkin, bunday xatolar esa tuzatilishini talab etadi” [1].

“Ishni mohiyati bo'yicha shunday ikki marta ko'rib chiqish natijasida uning faktik tomoni to'la va to'g'ri aniqlangan deb hisoblanadi, chunki quyi instansiya sudining kamchiliklari va xatolari ishni apellyatsiya tartibida yangidan ko'rish chog'ida, tabiiy ravishda, aksariyat holatlarda bartaraf etiladi” [2].

Apellyatsiya tartibida tekshiruvdan keyin qonun chiqaruvchi taftish instansiya sudiga murojaat qilish huquqini beradi. Ushbu sud sud hujjatlarini ishni mohiyati bo'yicha qayta ko'rmasdan, faqat huquq normalarining to'g'ri qo'llanilganligi nuqtai nazaridan tekshiradi.

Demak, faqat birinchi instansiya va apellyatsiya (yoki kassatsiya) instansiyasi sudlarigina ishni mohiyati bo'yicha ko'radi. Apellyatsiya sudining ishni ikkinchi bor mohiyati bo'yicha ko'rish faoliyati mazmuni esa qonunda belgilangan apellyatsiya turiga bog'liq bo'ladi.

So'z ishni takroran, ya'ni ikkinchi bor ko'rib chiqish haqida borayotgani uchun, shuni yodda tutish muhimki, ikkinchi instansiya sudining faoliyati o'z-o'zidan yuzaga kelmaydi. U faqat manfaatdor shaxs tomonidan apellyatsiya shikoyati yoki protesti berilgan taqdirdagina apellyatsiya instansiyasi sudi tomonidan amalga oshiriladi. O'z navbatida, apellyatsiya shikoyati (protesti) esa birinchi instansiya sudining qarori mavjud bo'lmagan holatda berilishi mumkin emas.

Adabiyotlar tahlili. A.X.Golmsten to'g'ri ta'kidlaganidek, yuqori (apellyatsiya) sudida protsessual huquqiy munosabatning vujudga kelishiga quyi sudning (birinchi instansiya sudining) noto'g'ri hal qiluv qarori sabab bo'ladi, apellyatsiya sudida protsessual huquqiy munosabatning yuzaga kelish asosi esa apellyatsiya shikoyati yoki protestining berilishidir [3]. Yangi huquqiy munosabat birinchi instansiya sudida mavjud bo'lgan protsessual huquqiy

munosabatdan o'zining elementlari va mazmuniga ko'ra farq qiladi. S.M.Mixaylovning "ishni takroran ko'rish o'z-o'zidan mavjud emas, balki sud hujjatining to'g'riligini tekshirish uchun mavjud" degan fikrni ilgari suradi [4].

Avval hal etilgan ish apellyatsiya instansiyasi sudi tomonidan sud qarorining qonuniyligi va asoslilikini tekshirish maqsadida ikkinchi marta ko'rib chiqiladi.

Aynan shu takroran ko'rish talabi apellyatsiya instansiyasi sudining ikki asosiysi belgisini belgilaydi:

sud qarorini tekshirish va ishni mohiyati bo'yicha ko'rib chiqish.

Shuningdek, fuqarolik protsessual huquqi nazariyasida to'liq apellyatsiya va to'liq bo'lmagan (cheklangan yoki yuridik) apellyatsiya turlariga ajratib ko'rsatiladi [5].

To'liq apellyatsiya o'z ildizlarini Rim imperiyasidan oladi. Sud qarorlarini shikoyat qilish vositasi sifatida apellyatsiya o'zining yakuniy shakllanishi va mustahkamlanishiga imperator Yustinian hukmronligi davrida (527-565 yillar) erishgan. Aynan shu davrda apellyatsiya tartibida ish yuritish ishni takroran ko'rib chiqish shakliga kirgan bo'lib, bunda taraflarga qo'shimcha dalillar taqdim etish va ularni bevosita sud majlisida tekshirishga yo'l qo'yilgan (judicium novum) (5-band).

To'liq bo'lmagan apellyatsiyaning kelib chiqishi esa M.Lorensning ta'kidlashicha, qadimgi german huquqi davriga taalluqlidir [6].

Bu ikki turdagi apellyatsiya yuzasidan chuqur tadqiqot o'tkazish talab etiladi.

Qonuniy kuchga kirmagan birinchi instansiya sudlarining hal qiluv qarorlari, ajrimlari va qarorlari ustidan apellyatsiya tartibida shikoyat berish yoki protest keltirish huquqiga ega bo'lgan subyektlar tomonidan shikoyat (protest) apellyatsiya instansiyasi sudi nomiga yoziladi. Lekin apellyatsiya shikoyati (protesti) hal qiluv qarori qabul qilgan sudga beriladi.

Apellyatsiya shikoyatini (protestini) qaysi sud nomiga yozish va berish masalasida olimlar o'rtasida munozaralar mavjud bo'lib, aksariyat protsessualist olimlar apellyatsiya shikoyatini apellyatsiya instansiyasi sudi nomiga yozib, to'g'ridan-to'g'ri yuqori sudlarga yuborishni taklif qilsalar, boshqalari esa yuqori sudlar nomiga yozilsa-da, biroq ish ko'rgan sud orqali yuborish kerakligi haqida fikr bildiradilar [7]. Huquqshunos olim E.Egamberdiev bunday qoida o'rnatilganligining asosiy sababi, ishda ishtirok etuvchi shaxslarga ma'lum ma'noda qulayliklar yaratib berish bilan birga, sudning qonuniy kuchga kirmagan hal qiluv qarori ustidan apellyatsiya tartibida shikoyat berish, protest keltirish uchun belgilangan muddat o'tmasdan turib, uni hech kim birinchi instansiya sudidan talab qilib ololmasligidir deb ko'rsatadi [8].

Tahlil va natijalar. Ko'pgina xorijiy mamlakatlar fuqarolik protsessual kodeksida apellyatsiya shikoyati (protesti) bevosita qaror qabul qilgan birinchi instansiya sudi nomiga yoziladi. Jumladan, Rossiya Federatsiyasi FPK 321-moddasida apellyatsiya shikoyatlari, taqdimnomalar hal qiluv qarori qabul qilgan sud orqali apellyatsiya instansiyasiga berilishi nazarda tutilgan [9].

Apellyatsiya shikoyati (protest)ni berish huquqiga vakolatli bo'lmagan shaxs tomonidan berilgan holatda birinchi instansiya sudi shikoyat (protest)ni FPKning 195-moddasi tartibida qaytarish haqida ajrim chiqaradi. Arizani qaytarish to'g'risidagi ajrim ustidan shikoyat qilinishi (protest keltirilishi) mumkin.

Bunday sud amaliyotini Latviya, Belorussiya Respublikalari va Rossiya Federatsiya fuqarolik protsessual qonunchiligida kuzatish mumkin.

Qonuniy kuchga kirmagan birinchi instansiya sudlarining hal qiluv qarorlari, ajrimlari va qarorlarining qonuniy, adolatli va asoslantirilganligi tekshirish uchun berilgan apellyatsiya shikoyati (protesti) FPKning 388-moddasida nazarda tutilgan protsessual harakatlarni amalga oshirish uchun ham bevosita birinchi instansiya sudlari nomiga beriladi.

Sud amaliyotida ba'zi holatlarda taraflar shikoyatni apellyatsiya instansiyasiga yuborish holatlari ham uchraydi. Bunday holatlarda shikoyat tegishliligi bo'yicha hal qiluv qarori qabul qilgan birinchi instansiya sudiga yuboriladi. Birinchi instansiya sudi FPKning 388-moddasida belgilangan harakatlarni amalga oshirib, kelib tushgan shikoyat (protest) sanasini ko'rsatgan holda ro'yxatga oladi.

Qonun apellyatsiya shikoyati (protesti) sudga ishda ishtirok etuvchi shaxslarning soniga qarab ko'chirma nusxalari bilan birga taqdim etish tartibini belgilashidan maqsad, protsess ishtirokchilarini shikoyat (protest) mazmuni bilan xabardor bo'lishi, o'z manfaatlarini himoya qilishi uchun sharoit yaratishdan iborat. Bu talab elektron hujjat tarzida yuborilgan apellyatsiya shikoyati (protesti) nisbatan tatbiq etilmaydi.

Fuqarolik protsessual qonunchiligi talabiga ko'ra, apellyatsiya shikoyati (protesti) ishda ishtirok etuvchi shaxslarning soniga mutanosib ravishda ko'chirma nusxalari bilan birga taqdim etish majburiyat hisoblanib, sud zarur deb hisoblagan holatlarda apellyatsiya shikoyati bergan shaxs yoki protest keltirgan prokuror zimmasiga apellyatsiya shikoyatiga yoxud protestga ilova qilingan yozma materiallarning ko'chirma nusxalarini ishda ishtirok etuvchi shaxslarning soniga qarab mutanosib ravishda taqdim etish majburiyatini yuklashi mumkin.

Qonunda apellyatsiya muddatini belgilashdan maqsad, ikkinchi instansiya sudida ishning tez ko'rilishini ta'minlash va ishda ishtirok etuvchi shaxslarga ko'rilgan ish materiallari bilan tanishish hamda ish yuzasidan chiqarilgan qarorga rozi bo'lmaganida, shikoyat (protest) bildirishga imkoniyat berishdan iborat [10].

Birinchi instansiya sudlarining hal qiluv qarori ustidan apellyatsiya tartibida shikoyat berish yoki protest keltirish huquqiga ega subyektlar bir oy muddat ichida shikoyat (protest) berishlari yoki elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan elektron hujjat tarzida yuborilishi mumkin.

Hal qiluv qarori ustidan apellyatsiya shikoyati (protesti) berilganida, hal qiluv qarori qonuniy kuchga kirmaydi. FPK 266-moddasida ko'rsatilgan darhol ijro etilishi lozim bo'lgan hal qiluv qarorlari ustidan apellyatsiya tartibida shikoyat berilgan taqdirda mazkur qarorlar ijrosi to'xtatilmaydi.

Qonun apellyatsiya shikoyati berishning umumiy muddatidan tashqari, maxsus apellyatsiya muddatlarini ham belgilaydi. Bunday muddatlar qatoriga soddalashtirilgan ish yuritish tartibida ko'rib chiqilgan ishlar bo'yicha hal qiluv qarori ustidan apellyatsiya shikoyati (protesti) hal qiluv qarori qabul qilinganidan keyin o'n kun ichida berilishi mumkin.

Birinchi instansiya sudlari hal qiluv qarori qabul qilishi bilan apellyatsiya shikoyati (protesti) keltirish huquqi paydo bo'lib, apellyatsiya muddati qonunchilik va O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining "Sudlar tomonidan fuqarolik ishlarini apellyatsiya, kassatsiya tartibida ko'rishning ayrim masalalari to'g'risida"gi Plenum qaroriga ko'ra, apellyatsiya shikoyati (protesti) berish muddati o'tishining boshlanishi, tegishlicha, sud hujjati qabul qilingan yoki qonuniy kuchga kirgan kundan hisoblanadi [11].

Qayd etish kerakki, birinchi instansiya sudlari tomonidan o'ta murakkab ishlar yuzasidan asoslantirilgan hal qiluv qarorini tayyorlash uchun besh kunga kechiktirilishi

fuqarolik protsessual qonunchiligida belgilangan. Bunday holatlarda ham apellyatsiya shikoyati (protesti) berish muddati hal qiluv qarori qabul qilingan kundan hisoblanadi. Chunki, hal qiluv qarorining xulosa qismi sud ishning muhokamasi tugallangan majlisning o'zidayoq e'lon qilinadi.

Birinchi instansiya sudlari tomonidan FPK 262-moddasida ko'rsatilgan qo'shimcha hal qiluv qarorlari qabul qilingan holatlarda ham sharhlanayotgan moddada belgilangan apellyatsiya muddatlariga rioya qilinishi kerak. Qo'shimcha hal qiluv qarori ustidan apellyatsiya shikoyati (protesti) berish muddati ham asosiy hal qiluv qarori chiqarilgan kundan hisoblanadi. Yuqoridagi Plenum qaroriga asosan, qo'shimcha hal qiluv qarori ustidan apellyatsiya shikoyati (protesti) berish muddati ham asosiy hal qiluv qarori qabul qilingan kundan hisoblanadi.

FPK 264-moddasiga muvofiq, birinchi instansiya sudining hal qiluv qarori ustidan apellyatsiya shikoyati (protesti) berilgan taqdirda, u ish apellyatsiya instansiyasi sudi tomonidan ko'rib chiqilganidan keyin qonuniy kuchga kiradi. Mazkur qoida apellyatsiya shikoyati (protesti) hal qiluv qarorining bir qismiga berilgan hollarda ham qo'llaniladi.

Apellyatsiya shikoyati (protesti) belgilangan muddat o'tgandan keyin berilganida apellyatsiya shikoyatini (protestini) bergan shaxsga qaytariladi. Biroq, qonun muddatni tiklash ehtimolini nazarda tutadi. Apellyatsiya shikoyati (protesti) berish muddatini tiklash haqida taraflar birinchi instansiya sudga iltimosnoma beriladi.

Ishda ishtirok etuvchi shaxslar qonunda belgilangan muddatni sud uzrli deb topgan sabablarga ko'ra o'tkazib yuborgan bo'lsa, sud tomonidan mazkur muddat FPK 155-moddasiga muvofiq tiklanadi hamda bu haqida ajrim chiqariladi.

Sud tomonidan uzrli deb topilishi mumkin bo'lgan sabablar jumlasiga ishda ishtirok etuvchi shaxslarning o'z vaqtida shikoyat keltirish imkoniga ega bo'lmaganligini tasdiqlovchi holatlar, xususan, ularning bunga imkon bermaydigan darajada kasalligi, xizmat safariga ketganligi, hal qiluv qarorini o'z aybiga bog'liq bo'lmagan holatlarga ko'ra kech olganligi, yaqin qarindoshining vafot etganligi kabi asosli sabablarni kiritish mumkin. Bunday holatlarning qat'iy ro'yxati qonun bilan belgilanmagan bo'lib, sud tomonidan shikoyat berish uchun o'tkazib yuborilgan muddatning uzrli ekanligi haqiqiy holatlardan kelib chiqib baholanadi [12].

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2024-yil 25-martdagi "Sudlar tomonidan fuqarolik ishlarini apellyatsiya, kassatsiya tartibida ko'rishning ayrim masalalari to'g'risida" 9-sonli qarorida, jismoniy shaxsning kasalligi, uning oilaviy sharoiti (oila a'zosining o'limi yoki og'ir kasalligi), shuningdek, boshqa holatlar, agar ular qonunda belgilangan muddatda shikoyat berishni istisno etgan yoxud jiddiy ravishda qiyinlashtirgan bo'lsa, uzrli sabablar deb topilishi mumkin.

Apellyatsiya shikoyati (protesti) berish muddati tiklanganda, sud hal qiluv qarori ijrosini to'xtatish masalasini hal qiladi.

Apellyatsiya shikoyati (protesti) berish muddatini uzrsiz sabablarga ko'ra o'tkazib yuborilganida birinchi instansiya sudi tomonidan o'tkazib yuborilgan muddatni tiklashni rad etish haqida ajrim chiqariladi. Mazkur ajrim ustidan apellyatsiya tartibida xususiy shikoyat berilishi yoki prokuror xususiy protest keltirishi mumkin. Apellyatsiya instansiyasi shikoyatni (protestni) asosli deb topgan taqdirda, birinchi instansiya sudining ajrimini bekor qilib, o'tkazib yuborilgan muddatni tiklaydi.

FPKning 385¹-moddasida o'tkazib yuborilgan muddat, agar iltimosnoma hal qiluv qarori qabul qilingan kundan e'tiboran uch oydan kechiktirmay berilgan va muddatni o'tkazib yuborish sabablari uzrli deb topilgan bo'lsa, apellyatsiya shikoyati (protesti) berayotgan shaxsning iltimosnomasiga ko'ra apellyatsiya instansiyasi sudining sudyasi tomonidan tiklanishi mumkin. Apellyatsiya shikoyatini (protestini) berishning o'tkazib yuborilgan muddatini tiklash haqida apellyatsiya shikoyatini (protestini) ish yuritishga qabul qilish to'g'risidagi ajrimda ko'rsatiladi.

FPKning 386-moddasida apellyatsiya shikoyati yoki protestning shakliga qo'yilgan talablar belgilangan bo'lib, ko'rsatilgan talablar juda muhim. Ushbu talablarga rioya qilmaslik shikoyatni harakatsiz qoldirishga olib keladi.

Apellyatsiya shikoyati yoki protest qaysi sud nomiga berilayotgani albatta ko'rsatilishi kerak. Agar shikoyat beruvchi jismoniy shaxs bo'lsa, uning familiyasi, ismi, otasining ismi, yashash joyi yoki joylashgan yeri, agar shikoyat beruvchi yuridik shaxs bo'lsa, uning rekvizitlari to'liq ko'rsatilishi lozim. Prokuror tomonidan protest keltirilganida, uning pochta manzili ham ko'rsatilishi kerak bo'ladi. Shuningdek, shikoyat (protest)da ishning raqami, shikoyat qilinayotgan (protest keltirilayotgan) hal qiluv qarori, ajrim, qaror qabul qilingan sana va ushbu sud hujjatlarini chiqargan sud aniq ko'rsatilishi shart.

Apellyatsiya shikoyati, protestning muhim qismi bu shikoyat bergan shaxsning yoki protest keltirgan prokurorning talablari, ya'ni sud qarorini asossiz yoki qonunga xilof deb hisoblash uchun asoslar keltiriladi. Bunday asoslar keltirilishida shunga e'tibor berish kerakki, shikoyat yoki protest faqatgina birinchi instansiya sudiga kiritilgan da'vo talabi doirasida bo'lishi kerak. Apellyatsiya shikoyati yoki protestda dastlabki instansiyada ko'rib chiqilmagan da'volar ko'rsatilishi mumkin emas.

Apellyatsiya shikoyati yoki protestga qo'yilgan protsessual talablardan shikoyat (protest) berayotgan shaxsning iltimosi hamda shikoyatga (protestga) ilova qilingan yozma materiallarning ro'yxati bo'lishi majburiy rekvizitlardan hisoblanadi.

Fuqarolik protsessual qonunchiligiga ko'ra, har bir tarafga o'zining talablari va e'tirozlariga asos qilib ko'rsatgan holatlarni isbotlash majburiyati yuklatilganligidan kelib chiqib, apellyatsiya shikoyati bergan shaxs tomonidan shikoyatda keltirilgan vajlarini tasdiqlovchi dalillarni shikoyatga ilova qilish maqsadga muvofiqdir.

Apellyatsiya instansiyasi sudi har qanday dalillarni, ular birinchi instansiya sudi muhokamasida bo'lganligidan yoki yangidan taqdim etilgan yoxud talab qilib olinganidan qat'i nazar, tekshirishga haqli.

Apellyatsiya instansiyasi sudi yangi taqdim qilingan dalillarni tekshirishni rad qilishni ajrimda asoslantirishi lozim.

Apellyatsiya instansiyasi sudi ishda ishtirok etuvchi shaxslarning ekspertiza o'tkazish, dalillarni ta'minlash va talab qilib olish, guvohlarni so'roq qilish haqidagi va boshqa iltimosnomalarini ular birinchi instansiya sudi tomonidan rad etilganligi sababligina, rad etishga haqli emas.

Dalillar birinchi instansiya sudi uchun belgilangan tartib bo'yicha tekshiriladi [13].

Sudda vakillikning vakolatlarini rasmiylashtirish tartibi va shakllari FPKning 7-bobida belgilangan bo'lib, vakilning sud hujjati ustidan apellyatsiya tartibida shikoyat qilish vakolati alohida xususiyatga ega. FPK 69-moddasi mazmuniga ko'ra, vakilga sud hujjati ustidan shikoyat qilish vakolati unga berilgan ishonchnomada to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatilishi kerak.

Plenum qarorida ishda qatnashayotgan shaxs vakili, shu jumladan, advokat, sud hujjati ustidan apellyatsiya, kassatsiya tartibida shikoyat qilishga bunday huquq vakolat beruvchi tomonidan berilgan ishonchnomada maxsus ko'rsatilgan holdagina haqli ekanligi ko'rsatilgan [14].

FPK 68-moddasidan kelib chiqib, davlat boshqaruvi organlarining, mansabdor shaxslarning vakillari tegishli organ rahbarining yoki mansabdor shaxsning imzosi bilan beriladigan ishonchnoma bo'yicha apellyatsiya instansiyasida harakat qiladi.

Tashkilot nomidan beriladigan ishonchnoma tashkilot rahbari tomonidan imzolanib, imzo tashkilotning muhri bilan tasdiqlanadi. Tashkilotlarning rahbarlari sudga o'z xizmat lavozimlarini yoki vakolatlarini tasdiqlaydigan hujjatlarni taqdim etadi.

Shikoyat (protest) elektron shaklda berilgan taqdirda FPK 5-moddasi talablaridan kelib chiqib, manfaatdor shaxsning elektron imzosi tasdiqlanishi kerak.

Apellyatsiya protesti prokuror yoki uning o'rinbosarlari tomonidan keltiriladi va imzolanadi. Prokuror o'rinbosarlari sifatida tuman prokurori, viloyat prokurori va Bosh prokurorning o'rinbosarlarini tushunish lozim.

Apellyatsiya shikoyati keltirilayotgan shaxslar tomonidan muayyan hujjatlar ilova qilinishi belgilangan. Apellyatsiya shikoyati berishning muhim shartlaridan biri davlat boji va pochta xarajatlari to'langan bo'lishi kerak. Sudlarning hal qiluv qarori ustidan apellyatsiya shikoyati berilganligi uchun qonunda belgilangan tartibda va miqdorda davlat boji undiriladi. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 6-yanvardagi "Davlat boji to'g'risida"gi Qonuniga asosan sudlarning qarorlariga berilgan apellyatsiya shikoyatlaridan da'vo arizasi yoki boshqa arizalar, shikoyatlar berilganda to'lanadigan stavkaning 50 foizi miqdorida to'lanadi [15]. Davlat bojini to'lashni kechiktirishga qonun hujjatlarida belgilangan hollarda yo'l qo'yiladi. Sud taraflarning mulkiy ahvoriga qarab, ulardan birining yoki ikkalasining davlat daromadiga undiriladigan sud xarajatlarini to'lashni kechiktirishga yoki bo'lib-bo'lib to'lashga yo'l qo'yishi, shuningdek bu xarajatlarning miqdorini kamaytirishi mumkin.

Prokuror tomonidan protest keltirilganida protestga davlat boji va pochta xarajatlari to'langanligi haqidagi hujjatlar ilova qilinmaydi. O'zbekiston Respublikasi "Davlat boji to'g'risida"gi Qonunining 8-moddasi 25-bandiga asosan prokuratura organlari — davlatning, yuridik va jismoniy shaxslarning manfaatlarini ko'zlab qilingan da'volar hamda beriladigan arizalar yuzasidan davlat bojini to'lashdan ozod qilingan [16].

FPKning 51-moddasida prokuror sud xarajatlaridan to'lashdan ozod qilinganligi nazarda tutilgan. FPKning 127-moddasiga asosan sud xarajatlarini davlat boji va ishni ko'rish bilan bog'liq chiqimlar tashkil qiladi.

Prokuror, yuqori turuvchi prokuror va ularning o'rinbosarlari prokurorning ishtirokida ko'rilgan ish bo'yicha hamda qonunda prokurorning ishtirok etishi nazarda tutilgan bo'lib, biroq u sud muhokamasining vaqti va joyi to'g'risida tegishli tarzda xabardor qilinmasdan ko'rilgan ishlar bo'yicha sud hujjati ustidan apellyatsiya protesti keltirishga haqli.

Fuqarolik protsessual qonunchiligiga asosan prokuror ishtirokisiz ko'rib chiqilgan ish bo'yicha apellyatsiya protestiga FPK 383-moddasining birinchi qismida ko'rsatilgan shaxslarning mazkur protestni keltirish uchun asos bo'lib xizmat qilgan murojaatining ko'chirma nusxasi ilova qilinadi.

Birinchi instansiya sudlariga apellyatsiya shikoyati (protest) bergan shaxslar tomonidan FPK 385, 385¹, 386, 387-moddalari talablariga rioya qilingan bo'lishi shart.

Birinchi instansiya sudi FPK 194, 195-moddalari asosida qabul qilingan arizani qaytarish haqidagi yoki arizani qabul qilishni rad etish to'g'risidagi ajrim ustidan apellyatsiya shikoyati yoki protest keltirilganida, unga sud tomonidan qaytarilgan ariza va unga qo'shib berilgan hujjatlar ham ilova qilinadi. Apellyatsiya instansiyasida ajrim bekor qilingan taqdirda, apellyatsiya shikoyati sudga dastlabki murojaat qilingan kunda berilgan deb hisoblanadi.

Apellyatsiya shikoyatini (protestini) berish paytida ilova qilinishi lozim bo'lgan hujjatlarga oid talablarga rioya qilinmasligi, ya'ni shikoyat vakil tomonidan berilganda vakil huquqlarini tasdiqlovchi hujjatning ilova qilinmasligi, vakolatli prokuror yoki uning o'rinbosari tomonidan imzolanmaganligi, apellyatsiya shikoyati nusxalarining ishda ishtirok etuvchi shaxslar soniga mutanosib ravishda berilmaganligi, apellyatsiya shikoyatiga ilova qilinishi lozim bo'lgan hujjatlarning mavjud emasligi, shuningdek davlat boji to'lovi amalga oshirilganligini tasdiqlovchi hujjatning topshirilmaganligi birinchi instansiya sudining ajrimi bilan apellyatsiya shikoyati (protesti) harakatsiz qoldirishga asos bo'ladi.

Sud FPK 385-387-moddalarining normalarida ko'rsatilgan talablarni kengaytirilgan holda talqin qilishi mumkin emas.

Rossiya Federatsiya fuqarolik protsessual qonunchiligiga ko'ra, apellyatsiya shikoyati yoki prokuror taqdimnomasi FPK 322-moddasi nazarda tutilgan talablarga javob bermasa hamda davlat boji to'lanmagan bo'lsa, besh kun muddat ichida sud kamchiliklarni bartaraf etish uchun real muddatlarni belgilab, ajrim chiqaradi [17]. Ushbu holatda ko'rish mumkinki, ushbu protsessual talablar milliy qonunchilik bilan o'xshash bo'lib, faqatgina sud necha kun muddat ichida harakatsiz qoldirish haqida ajrim chiqarishi qonunchiligimizda sud ixtiyoriga havola qilingan. Sud amaliyotida bu muddat hal qiluv qarori ustidan shikoyat qilish (protest keltirish) uchun belgilangan muddat o'tgan vaqtdan e'tiboran o'n kun ichida ishni kelib tushgan shikoyat (protest) bilan birga apellyatsiya instansiyasi sudiga yuborishi kerakligi haqidagi talabdan kelib chiqib, birinchi instansiya sudlari tomonidan hal etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2024-yil 25-martdagi "Sudlar tomonidan fuqarolik ishlarini apellyatsiya, kassatsiya tartibida ko'rishning ayrim masalalari to'g'risida" 9-sonli qarorida FPK 386-moddasi talablariga javob bermaydigan, shuningdek, FPK 387-moddasi talablari buzilgan holda berilgan shikoyat (protest) sudyaning ajrimi bilan harakatsiz qoldirilib, qaytariladi [18].

Sud tomonidan chiqarilgan ajrimda ko'rsatilgan kamchiliklar belgilangan muddatda bartaraf etilsa, shikoyat (protest) dastlab sudga taqdim etilgan kunda berilgan hisoblanadi, aks holda, shikoyat (protest) berilmagan hisoblanadi. Mazkur ajrim apellyatsiya shikoyati (protesti) bergan shaxsga imzo qo'ydirib topshiriladi yoki unga pochta orqali yoxud axborot tizimi orqali elektron hujjat tarzida yuborilishi ham mumkin.

Biroq, fuqarolik protsessual qonunchiligida sud tomonidan kamchiliklarni bartaraf etish uchun berilgan muddat davomida taraflar uzrli sabablar bilan ajrimda ko'rsatilgan kamchiliklarni bartaraf etishga ulgurmag holatlarda taraflar ushbu muddatni uzaytirish haqida sudga iltimosnoma bilan murojaat qilish mexanizmi mavjud emas. Sud amaliyotida bunday holatlarda apellyatsiya shikoyati (protesti) qaytariladi. Manfaatdor shaxs yangidan sudga murojaat qilishi lozim bo'ladi. Bu borada ayrim davlatlarning fuqarolik protsessual qonunchiligida sud kamchiliklarni bartaraf etish uchun berilgan muddat davomida ajrimda ko'rsatilgan holatlarni uzrli sabablar bilan bartaraf etolmagan bo'lsa, sud bu muddatni yana uzaytirishi mumkin.

Manfaatdor shaxs sudning apellyatsiya shikoyatini yoki protestini harakatsiz qoldirish haqidagi qaroriga rozi bo'lmagan taqdirda, ya'ni unda ko'rsatilgan vajlar bilan kelishilmaganda va shikoyatni qaytarish haqidagi ajrimi ustidan O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining "Fuqarolik ishlari bo'yicha birinchi instansiya sudining ajrimlari to'g'risida" 2019-yil 25-oktyabrdagi 19-sonli qarorining 15-bandiga asosan arizani qaytarish haqidagi ajrimi ustidan apellyatsiya tartibida xususiy shikoyat yoki xususiy protest keltirilishi mumkin [19].

Xulosa sifatida aytish mumkinki, apellyatsiyaning asosiy mazmuni sud qarorini tekshirish bilan bir vaqtda ishni mohiyati bo'yicha takroran ko'rib chiqishdan iborat ekani, aynan shu jihat uni boshqa qayta ko'rish shakllaridan ajratib turadi. Shuningdek, apellyatsiya munosabati birinchi instansiyadagi protsessual huquqiy munosabatning oddiy davomi emas, balki apellyatsiya shikoyati yoki protesti berilishi bilan vujudga keladigan mustaqil protsessual bosqich hisoblanadi.

To'liq va to'liq bo'lmagan apellyatsiyaning mazmun-mohiyatiga ham alohida e'tibor qaratildi. To'liq apellyatsiya ishni mohiyati bo'yicha deyarli yangidan ko'rishga yo'naltirilgan bo'lsa, to'liq bo'lmagan apellyatsiya birinchi navbatda sud qarorining qonuniyligi va asosligini tekshirishga qaratilgani ta'kidlandi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy fuqarolik sud yurituv vazifalariga eng muvofiq model sifatida to'liq bo'lmagan apellyatsiya samaraliroq ekani haqidagi nazariy yondashuvlar yoritildi.

Shu bilan birga, apellyatsiya shikoyati yoki protestini berish tartibi, uning kim tomonidan, qaysi sud nomiga va qaysi sud orqali berilishi, muddatlari, muddatni tiklash asoslari, shakli va mazmuniga qo'yilgan talablar, ilovalar, davlat boji, prokuror protesti, vakil vakolati, elektron shaklda murojaat qilish kabi muhim protsessual masalalar batafsil tahlil qilindi. Apellyatsiya shikoyatini rasmiylashtirishda qonun talablariga rioya etmaslik uni harakatsiz qoldirish yoki qaytarishga olib kelishi, shu sababli mazkur bosqichda protsessual intizom va aniqlik hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani asoslantirildi.

Apellyatsiya instituti birinchi instansiya sudi tomonidan yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan faktik va huquqiy xatolarni bartaraf etish, ish bo'yicha qonuniy va asosli sud hujjati qabul qilinishiga erishish, shuningdek fuqarolar va tashkilotlarning buzilgan yoki nizolashilayotgan huquq va manfaatlarini samarali himoya qilishning muhim kafolati sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur institutning to'g'ri qo'llanilishi fuqarolik sud yurituvda qonuniylik, adolat va protsessual kafolatlarni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Васильковский Е. В. Курс гражданского процесса. Т. 1. С. 182.
2. Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства. Т. 2. С. 77.
3. Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. СПб., 1913.
4. Михайлов С. М. Оценка доказательств судом второй инстанции в гражданском судопроизводстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2001. С. 19.
5. Борисова Е.А. Апелляция, кассация, надзор по гражданским делам: учеб. пособие / Е.А.Борисова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.:Норма : ИНФРА-М, 2024. с.186
6. Lorenz M. Über die volle Berufung im deutschen und beschränkte Berufung im österreichischen Zivilprozeßrecht // Zeitschrift für Deutschen Zivilprozeß. Bd. 65. 1952 (Heft 3). S. 170. Это журнал немецкого гражданского процесса (т. 65, 1952 г., часть 3).
7. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksiga sharhlar. -Toshkent: TDYuI nashryoti, 2010. – 780 bet.

8. Egamberdiev E. Sud hal qiluv qarorlari, ajrim va qarorlarining qonuniyligi va asoslantirilganligini tekshirish: O'quv qo'llanma. – O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi. – T., 2016. -24 bet.
9. “Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации” от 14.11.2002 N 138-ФЗ (ред. от 30.12.2021) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.02.2022)
10. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksiga sharhlar. -Toshkent: TDYuI nashryoti, 2010. – 777-778 bet.
11. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “Sudlar tomonidan fuqarolik ishlarini apellyatsiya, kassatsiya tartibida ko'rishning ayrim masalalari to'g'risida” 2024 yil 25 martdagi 9-sonli qarori / <https://lex.uz/docs/6881055>
12. Fuqarolik ishlari bo'yicha sudga murojaat qilish tartibi [Matn] / X.Yodgorov va boshqalar – Toshkent: Baktria press, 2016. -163 b.
13. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “Sudlar tomonidan fuqarolik ishlarini apellyatsiya, kassatsiya tartibida ko'rishning ayrim masalalari to'g'risida” 2024 yil 25 martdagi 9-sonli qarori / <https://lex.uz/docs/6881055>
14. O'sha manba. 2-bandi.
15. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 07.01.2020 y., 03/20/600/0023-son, 14.03.2020 y., 03/20/610/0299-son.
16. O'zbekiston Respublikasining “Davlat boji to'g'risida”gi Qonuni, 07.01.2020 y. / “Xalq so'zi” gazetasi, №4 (7506)
17. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14 ноября 2002 г. N 138-ФЗ, 323-статья. (ред. от 30.12.2021) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.02.2022)
18. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “Sudlar tomonidan fuqarolik ishlarini apellyatsiya tartibida ko'rish amaliyoti to'g'risida” 2021 yil 20 apreldagi 14-sonli qarori / www.sud.uz
19. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “Fuqarolik ishlari bo'yicha birinchi instansiya sudining ajrimlari to'g'risida” 2019 yil 25 oktabrdagi 19-sonli qarori / www.sud.uz

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 4 (6) – 2026

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).